

Дмитрий Кононович Сивцев – Суорун Омоллоон

Харанаҕа тыкпыт сырдык.

Ньукуус быйыл аҕыһын ырҕаччы туолла. Инньэ гынан үлэ-хамнас киһитэ буолта икки сыл буолла. Алтатыттан бэттэх баайдар харахтарыгар таба көстөн, сорук-боллур уол буолан, бэлиэр мөбүллэн, сынньыллан аххан эрэр.

Кинини күһүн аайы кинээс от кэбиһиитигэр оҕус сиэттэрэр. Ол курдук оҕус сиэтэ сылдьан, Ньукуус сотору оскуола аһыллар үһү диэн сураҕы иһиттэ. Кинээс ойоҕо уолугар Нээстээргэ тиин истээх сон тиктэ. Манан таба тыһа этэрбэс онордо. Дьааһык мунунан арыыны, алаадыны симнэ. Ону көрө-көрө, Ньукууһу кытта бииргэ оҕус иччитэ буолбут дьаданы Чоочур уола Моһуок: «Чэ, эн да биһикки үөрэнэ барыах», - дии-дии, хаайда.

Сарсыннытыгар киэһэ Ньукуус, ийэтэ ынахха киирээри турдаҕына, аҕатын мас суруйар харандааһын сэттэ төгүллээн көрдөөн үүйэ тутта. Онуоха ийэтэ кэлин тиһэбэр тийэн: «Бу уол харандааһынан иирээри гынна дуу, киһи илиитин-атаҕын сүгүн хамсатарыттан ааста», - диэн баран, бөх чабычаҕынан оройго «лап» гыннаран кэбистэ. Уол ньахчас гына түстэ. Кырдыга, ытыах киһи хоноһо кыыс баарыттан, эр киһи буолан баран ытыыр эбит диэн хобулуо диэн кыатанна, ол да буоллармунна бэркэ сурдурҕаата.

Онтон ийэтэ хоноһо кыыстыын хотонно киирдилэр. Ньукуус бу киэһэ, ол кыыс кэлэн уот туппакка, оҕону көрүүх буолан дьиэбэ хаалла. Хаалан, дьоно киирэллэрин кытта, иһэ ыналлан, эмэхэтэ топполлон туран, чарапчылана-чарапчылана, модьоботтон көмөрү ылла. Ылан, ытыһыгар силлээнбаран, суруйан көрдө. Онтон саната суох үөттүрэҕи ылан ардыахтан тымтык сууларда. Ол сууларарын аҕай кытта чабычакха олорор оҕото ыңырҕаан кэллэ. Онуоха: «Эн баҕас үрүмэ», - диэбитинэн дугдурыйабын диэн, үөттүрэх төбөтүнэн уолун чабычаҕын бүтүннүү көнү анһан кэбистэ. Ньукуус мантан бэйэтэ да сүрдүк диэн куттанна, соһуйда, бэрт түргэнник, ийэтиттэн кистээн, уолун чабычактары улаҕа диэки түннэри эргиттэ. Онтон оһох чанчыгар мас үрдүгэр тахсан олохсуйан кэбистэ. Ол олохсуйан, табыллыбыт киһи быһыытынан, боччумура боччумура, аргыый: «Даа, холуочук, бырыкысаанһа, баппаал», - диэн нууччалаата уонна тымтыкка хоруонан суруйан киирэн барда. Бастаан ыга баттаан, суп-суоннук, сороҕо көхө курдугу, сороҕо атырдыах, хайыһар, бэйэтин этэрбэһин курдуктары өрө хантарытан таһаарда. Ол гына-гына кыннаннаата уонна эмиэ: «Даа, холуочук, бырыкысаанһа, баппаал, баппаал», - дэтэлээтэ. Онтон туох эрэ ый кэлтэкэтин курдугу онорон баран. «Чэ бу аата «а» диэн буоллун» - диэтэ. Онтон төгүрүк гынан баран ньолбоҕору хоруотаан: «Бу «о» буоллун», - диэтэ. Онтон эмиэ илиилээх-атахтаах тордуох курдугу бооччойон баран: «Чэ бу эмиэ«а» буоллун. Бу куһаҕаны ийэм «а» гыныа», - диэтэ. Дьэ бу олодобуна, били чабычакха олорор оҕото сарылаан аххан биэрдэ. Ону Ньукуус букатын

өйдөөн истибэккэ, аахайбакка олордо. Маныаха түбэһэ ийэтэ тахсан быһа боччумуран олорор уолу: «Аны оҕотун көрбөккө, көмөрүнэн оонньуу олорор эбит дуу!»- диэбититинэн, кэдэс гына түһүөр диэри, уол тымтыгын былдыаан ылан, иэнин быһа курбуулаата. Онтон:«Ыл оҕоҕун көр!»- диэбитинэн Ньюкууһу умса садьыйан кэбиһэн баран хотонугар киирдэ.

Ньюкуус чабычакка олорор оҕо үрдүгэр бүк түһэн олорон: «Кыайар уола, тоҕо куруук ытыгыгын, кинини мөхтөрөбүң?»- дии-дии, муос эмэккэни уолун айаҕар быһаҕаһыгар дылы симмэхтии олордо. Ол олорон: «Сөдүөччүйэ кыыс, Нээстээр үөрэнэллэр үһү, арай мин эрэ үөрэммэппин. Кинилэр, баай оҕолоро буолан, харандаастара, кумаабылара сүр. Оттон миэхэ сатаатар хороу, тымтык бағалаах»,- дии-дии, сук-сук ытаата.

Киэһэ дыно хотонтон тахсыбыттарын кэннэ аҕата киирэн кэллэ. Утуйарыгар: «Үөрэх сотору аһыллар үһү»,- диэн кэпсээтэ. Ону истэн баран, Ньюкуус: «Мин үөрэниэм»,- диэтэ аргыый.

-Туохпутунан кыайан үөрэттэрэр үһүбүт. Дьаданы ийэттэн-аҕаттан төрөөбүт буруйдаах киһи харангаҕа муна сылдыһан буоллаҕа дии. Үөрэх биһигинньиктэргэ анамматах быһыылаах. Ити Уйбааскы суруксут биһикки бииргэ үөскээбиппит. Кини баайуола этэ, мин имииһит Даллары уолабын. Оҕо эрдэбинэ миигиннээбэр быдан акаары, быдан агала этэ. Ол үөрэхтэнэн, билигин мин диэки көрбөт даҕаны. Мин, кини курдук үөрэхтэммитим буоллар, ама кини саҕа буолбат этиэм,- диэтэ Ньюкуус аҕата.

-Үөрэтиэх иһин тонон, хоргуйан өлүө. Оннооҕор бэйэбит курдук, кырбас эт булан сизбэппит,- диэтэ ийэтэ.

-Хааһына көмөлөһөрө буоллар, бөнсүйүөнгө ыллаллар, үөрэттэрэн көрүллүө этэ. Кыһыыта бэрт,- диэтэ Дьаакып.

Бу түүн Ньюкуус утуйбакка суорҕанын иһигэр быһа «а», «о», ийэм «аата», аҕам «оото» диэн ботугуруу хонно. Онтон үөрэниэм диэн мичээрдээбитинэн утуйан хаалла.

Түүн түһээтэбинэ кини аҕатыныын, ийэтинин оскуолаҕа баран эрэр эбиттэр. Оскуола диэн сүрдээх үрдүк баҕайы бүтүннүү кумааҕы дьизэ эбит. Онно төһө эмэ оҕо бары сурук ааҕа олороллор. Сорохторо харандааһынан хабылык хапсаллар. Онтон биир харандаас мүччү ыстанан түспүтүн кини ылан эрдэбинэ, ийэтэ: «Ноххо, бэйи тур-тур, оҕобут ииктээн кэбиспит»,- диэн уһугуннарда. Ньюкуус уһуктан кэлбитэ, били оҕолоро, харандаастара ханна да суохтар. Арай быраата уол иигэр тайанан баран олорор эбит. Ньюкуус онтон хомойон: «Пахайбын да»,- дии-дии ытаата...

Сарсыннытыгар аҕата баай убайыгар көмө көрдөһө, сүбэлэтэ барда. Убайа, көмө оноруон кэриэтин, хата үлтү көбүөлээн таһаарда.

-Ураанай туоһахталааҕар дылы, эйигинньиктэр эмиэ туоххут үөрэҕэй. Бостуой уолун үөрэнэн баран, Чаппа уолун курдук, бэлиитиктэри батыһан барыа,- диэтэ.

Дьаакып баай биитин этиитин истибэтэ. Кини уолу үөрэххэ биэрбэккэ, убай киһи буолан, хамначчыт гынан көлөһүммүнэн сиир баҕатын тобулу биллэ. Онон өсөһө санаан, оҕото үөрэҕэ суох буоларыттан кыһыйан даҕаны уолун оскуолаҕа хайаан да илдьэргэ сананна.

Инньэ гынан икки хонон баран Ньюкууһу батыһыннаран, биир төгүрүк лэппиэскэни оҕотугар өйүө диэн кыбынан оскуолаҕа барда.

Аара, сирдэрин ортолоон баран, сынньаннылар. Дьаакып хамсатын ылан табах тарта. Табаҕын тарда-тарда, Ньюкууска үөрэтэр быһыынан эттэ:

-Ыллахтарына, бука диэн мэниктээбэт буолаар. Оҕолору кытта моһуоктаһа сылдьаайаҕын, баай-тот оҕолоро тобулута сынньан кэбиһиэхтэрэ. Уонна муостаҕа хаһан да силлээбэт, сыынтаабат буолаар, учууталын мөбүө.

Ньюкуус лоп баачы: «Сөп»,- диэтэ.

Онтон эмиэ хааман татырдаһан бардылар, кулуннаах биэ курдук субуруһан истилэр. Ааспыт сирдэрэ кэннилэригэр хаалан истэ, саҥа сирдэр иннилэригэр үүнэн истилэр.

Сэттэ биэрэстэ холобурдаах сири хааман, дэриэбинэҕэ кэллилэр.

Бастаан танара дьийэтэ көһүммүнэ. Эчи үрдүгүн, кириэһэ кылапаччийара үчүгэйдин. Киһи кускуурунан да быраҕан тиэрдие суох. Ньюкуус урут бу дэриэбинэҕэ сылдьа илик этэ. Онон кини көрөөт, саҥа аллайа түстэ: «Оо,үгүс да дьийэ, тоҕо баҕас үрдүктэрэй!»- диэтэ. Кини ордук дьийэ түннүктэрэ улаханнарын сөхтө. «Биһиги халҕаммытынааҕар улаханнар ээ»,- дии санаата.

Онтон дьэ оскуолаҕа кэллилэр. Атахтарын соттон киирдилэр.Оҕо бөҕө мустубут. Бииргэм туу иһигэр киирбит мунду курдук булумахтаһаллар. Инньэ гынан Ньюкуус хаамтаҕын аайы бара-бара оҕолорго кэтиллэ түһүтэлээтэ. Онуоха сорох оҕолор түөскэ анньан кибилиннэрдилэр, сорохтор эмэхэҕэ тэптилэр. Оҕордук мучумааннанан, уп-уһун хаһаа курдук дьийэ устун аҕатын батыһан баран иһэн, алаар-малаар буолан, аны мунан хаалла, хайа да диэки кэлэрин-барарын билбэккэ төттөрү эргилиннэ. Ону аҕата булан, сиэтэн илдьэн учуутал хоһугар киллэрдэ.

Киирбиттэрэ, торум курдук хара бытыктаах, килбэлдьигэс сотолоох саппыкылаах, хара баттаҕын өрө тарааммыт, түөһүгэр кыһыл көмүс былалаах чаһыны туора илиммит, хаһаланан эрэр эдэр киһи төттөрү-таары хаамыталаан лэскэнни сылдьар эбит. Бу улуус кулубатын уола Күөстэ оҕо диэн, соҕотоһун кини эрэ үөрэхтээх курдук сананан, олус киэбирэ туттунар, мэктиэтигэр сахалыы да сатаан сангарбат курдук буола сатыыр, дохсун, бардам баай уола этэ.

Ньюкуус бу киһиттэн куттанан аҕатын кэннигэр сөрүөһүннэ. Аҕата бэргэхэтин устан баран курданарыгар диэри тонхос гынна уонна эттэ:

-Тойонуом, бу оҕобун үөрэттэрэ аҕаллым. Оскуолаҕа ылан үөрэтэргэр көрдөһөбүн,- диэн баран, эмиэтонхос гынна, сонун алдьаммыта, тэтин сэбирдэбин курдук, илибирии-илибирии.

Учуутал тохтоон Дьаакыбы өрө көрөн турда. Онтон чиккэс гынан баран: «Бар атаххын сотун»,- диэн күргүйдээтэ. Дьаакып атаҕын сотто аан диэки барда. Ньюкуус аҕатын кэнниттэн кутурук уопсан тахсыһан истэ.

Онуоха учуутал эмиэ хаһытаата:

-Кэл манна! Тур манна!- диэн уолу охумалыттан ылан, хос ортотугар аҕалан туруоран кэбистэ.

Ньюкуус сонун тэллэбэ тэлибирии, сүрэбэ быллыгырыы түстэ. Ытыахча буолан баран, сир диэки көрөн турда.

-Аат кимий?

-Мин дуо?

-Эн доо?

-Аатым Тооппоор.

-Суох, үчүгэй аат?

-Үчүгэй аатым Ньюкуус.

-Аа, аҕа аата ким баарый?

-Аҕам аата Дьүккүүр.

-Нет, үчүгэй аат?

-Үчүгэй аата суох.

-Хайдах сох? Фамилия кимий?

-Мин дуо?

-Эн доо!

-Балыйам... Мотуруона...

-Матрена?! Ах ты Матрена!. Ха-ха-ха! А наслег кимий?

-Нэһилиэгим Дьохсоҕоммун.

-А улус какой?

-Мин дуо?

-Эн доо!

-Улууһум Сэжээччибин.

-Ха-ха-ха!.. Вот дуралей!..Сэжээччи - это не улус, а род... понимаешь ты это, дурачок... От дураков дураки рождаются... А молитва биллэ баар?

-Ол тугуй?

-Сох? Билбэт? А нууччалыы ахсаан биллэ баар?

-Мин дуо? Билэбин аҕыйаҕы.

-Аах!

-Адьынаас, дыбанса, тирэнсэ, баппаал...

-Пошел, дурак! Вон! Эн, эн уол букатын акаары, оскуола ылла сох!- диэтэ киэбирбит баай уола учуутал.

Тэннэһиэхтэрэ дуо, Ньюкуус аҕатыныын куукунаҕа дьөгдьөрүс гынан хааллылар... Сүрдээхтик симитиннилэр, куттаннылар, сынньыллыбакка тахсыбыттарыгар үөрдүлэр.

Куукунаҕа остуораска чэй истилэр. Ол олодохторуна, остуорас оҕонньор эттэ:

-Билигин, эһиги эрэ иннигитигэр, кинээскит Өндүрүйээн оҕонньор киирэн тахсыбыта. Ол киирэн, учууталга эн оҕоҕун оскуолаҕа ылбат гына, «букатын акаары уонна сыстыганнаах ымынахтаах»диэн эрэрэ.Ити учуутал ол иһин ылбатаҕа буолуо. Уонна бэригэ суох буоллаххына, эйигиттэн тугу сиик- дабаххай сүүрдээри, хата чугаһаппат. Бу оскуолаҕа анаардас баайдар оҕолоро эрэ үөрэнэллэр. Ити бөнсүйүөн диэн аата эрэ бөнсүйүөн, дьингэ үксүн барыта кыанар, учууталга бэриги кыайар дьон оҕолоро сиэн олоролор. Оттон эһигинньик дьон оҕото хата оскуола иһигэр да киирбэт.

-Ол иһин даа. Ол кинээһим тойон мааҕыын ситэн ааспыта. Кини кигэн, ити учуутал оҕо ордук киэбирбит эбит дии. Мэктиэтигэр эчи сатаан да сахалыы санарбат буолбут. Сураҕа, Топпот кулуба уола үһү буолбат дуо? Бу атаҕастаан-баттаан, төгүрүччү бобон эрдэхтэрин көр эрэ. Бу мин уолбун, баҕар, үөрэхтээх киһи буоллаҕына, биһиги аһаҕаһыгар батыа суоҕа диэн, харанаҕа хаайан олон хамначчыт гынаары, үөрэх сырдыгыттан, хор, бу матарар буоллахтара, туох истиэ-көрүө баарай!- диэн Дьаакып олус кыһыйда.

Бу икки ардыгар Ньюкуус баран, кылаас аанын быһыһынан кыланнатан, оҕолору көрөн турда. Дьэ оҕо бөҕө үөрэнэ олоор эбит. Кылаас истиэнэтэ бүтүннүү хартыыналар. Оҕолор бары үчүгэй баҕайы кинигэлээхтэр, тэтэрээттээхтэр. Онуоха эбии учуутал өссө биирдии харандааһы эмиэ биэрэн эрэр. Ону көрөн, Ньюкуус сүрдээхтик ымсыырда. Кини, хараҕыттан уу-хаар баһа-баһа, мунна сурдургуу-сурдургуу, аатын эрэ «бэрис даа» диэн ытыһын тоһуйда. Онуоха аан кыратык«кыыкыр» гынна. Ону истэн, соруйан да алҕаһа да биллибэт, кулуба уола Күөстэ кэлэн ааны эмискэ аста. Халҕан быһыһынан көрөн турар Ньюкуус эрэйдээх сүүһүн аан кырыытыгар быһа астаран, хаан таммалыы түстэ. Ытыы-ытыы, аҕатыгар барда. Аҕата эрэйдээх тугу гыныай, бэрдэ буолан куукунаҕа туран: «Топпот кулуба уола,сэрэн,үрдүк сууттарга үнсүөм!»- ии-дии, сутуругун өрүтэ күөрэннэттэ...

Кинилэри ким аһынай, түөрт үүттэрэ бүөлэнэн, бэйэ-бэйэлэриттэн кистээн ытыгыты, сизттиһэн баран дьиэлэрин диэки оргууй сукуннаһа турдулар. Арай ол иһэннэр айан суолугар биир хара сэлээппэлээх, үгүс баҕайы кинигэни былаан баран санныгар сүкпүт, сэнийэтигэр хойуу саһархай бытыктаах, халлаан өнүн курдук сыпсырдык харахтаах кинини көрсө түстүлэр. Дьяакып өйдөөн көөртө, били ааттаах Владимир диэн судаарыскай иһэр эбит.

-Дорооболорун! Кэпсиэн, доҕоттоор!- диэтэ Дьяакып иннинэ били политик нуучча уу сахалыы.

-Дорообо, Болдьюмар, дорообо!- Дьяакып сирэйэ сырдаан, мичээрдээн кэллэ.

Ньюкуус эмиэ күн уота тыкпыт чох курдук хара харахтарынан судаарыскайы одуулуу турда. Кини бу Болдьюмары үчүгэй киһи, кырдыгы көрөр киһи, кыра кинини көмүскүүр киһи диэн улахан дьон кэпсэтэллэрин истэр буолара.

- Бу хантан иһэбит.Оҕоһун тоҕо сизттин?

-Бу оскуолаҕа илпиппин Силэпсиэп учуутал ылбата. Онон үөрэхтэн матан хомойон иһэбит.

-Но-но. Ол иһин мин сэрэйэ санаабытым. Яков, бу оҕон бэрт сирэйдээх-харахтаах киһи эбит. Сөбүлүүр буоллаххына, кинини мин үөрэтиэм. Мин оскуола аһарга көнүллэтэн иһэбин,- диэтэ Владимир, Ньюкууһу төбөтүттэн имэрийэ-имэрийэ.

-Оо, пасиба, пасиба, Болдьюмаар. Ол иһин үтүө сураххын истэр этим. Үөрэттэрэн бөҕө буоллаҕа дии. Туокка эн кинини харанаттан таһааран, сырдыкка тыктар.

-Мин Коляны үөрэтиэм, Яков, үөрэтиэм. Сарсыарда эн кинини мин дьиэбэр ытыаар. Сөп дуо? – уонна Владимир Дьяакып чэрдээх ытыһын бобо тутта.

- Сөп бөҕө буоллаҕа дии. Ыытан-ыытан, үтүө киһиэ. Аата, хараҕым сырдаатаҕа! – дии-дии,Дьяакып,бэргэһэтин устан баран, киэн-киэнник хардыылаан бара турбут судаарыскайы өр батыһа көрөн турда.

-Иэхэйбин! Иэхэйбин! Мин учууталым кулуба уолунааҕар быдан үчүгэй! Нуучча учуутал! Баракасааньскай! Үөрэнээскэй! Иэхэйбин!.. – дии-дии, Ньюкуус учууталын көрөкөрө, аҕатын аттыгар ытыһын охсуна, өрүтэ ойуоккалыы турда. Кини хараҕар дэлэгэй сырдыктаах күн уотун чаҕылхай кыыма умуллуу суох курдук оонньообут этэ.